

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
Юридичний інститут

Збірник наукових статей

**Актуальні проблеми
вдосконалення чинного
законодавства України**

Випуск XXV

Івано-Франківськ, 2011

Перспективи застосування інституту групового позову в корпоративних спорах

УДК 347.72.032

Становлення і розвиток громадянського суспільства неможливі без дієвого механізму захисту суб'єктивних прав особи. Сьогодні, як на науковому рівні, так і на законодавчому, слабо розвинений механізм захисту від правопорушень, коли останні стосуються значного кола осіб. Не торкаючись передбачених законодавством публічно-правових заходів впливу на такі правопорушення, необхідно підкреслити, що відсутній процесуальний порядок розгляду справ подібного характеру, що стосується значного кола осіб, який був би оптимальним для їх інтересів і відповідав обсягу порушених прав. Особливо нагальною відчувається потреба в ефективному механізмі захисту останніх в корпоративних правовідносинах.

Специфіка корпоративних спорів полягає в тому, що при порушенні корпоративних прав учасника, як правило, порушуються інтереси не одного, а багатьох учасників. Зокрема, це стосується акціонерних товариств, де, наприклад, при порушенні права на дивіденди порушуються права всіх акціонерів. Саме в таких випадках є актуальним подання колективних або групових позовів. В Україні інститут групового позову є поки-що лише теоретичною конструкцією. В національному законодавстві відсутній правовий механізм судового захисту прав за допомогою групового позову.

У дослідженнях групові (колективні) позови аналізувалися саме в контексті захисту прав споживачів, захисту прав авторів при порушенні авторських прав. Щодо можливості застосування групових позовів у корпоративних спорах, то це питання досліджувалося значно менше. Серед авторів, які торкалися проблеми групових позовів в аспекті судового захисту корпоративних прав хотілося б відзначити таких вчених як Н. С. Батаєва, Г. О. Оболоніна, В. Е. Беляневич, Т. В. Степаненко, Г. П. Тимченко, І. В. Спасибо-Фатеева та ряд інших авторів.

Метою статті є визначення суті групового позову, його видів та відмінність від суміжних правових інститутів; умов, за яких таке застосування групових позовів було б можливим; переваг застосування групових позовів.

Інститут групового позову не притаманний праву України. Разом з тим групові (колективні) позови добре відомі у Великобританії, Сполучених Штатах Америки та інших країнах англосаксонської правової системи. Як зауважує Г. О. Аболонін: "В США груповий позов дозволив не тільки суттєво упорядкувати і спростити порядок захисту інтересів групи осіб в суді, але й здійснює позитивний вплив на розвиток і функціонування ринкової економіки та всієї правової системи в цілому, включаючи правове положення її громадян" [1, с. 142]. Інститут групового позову нещодавно був імплементований в російському арбітражно-процесуальному законодавстві. Дискусії щодо його правового закріплення в національному законодавстві ведуться також в інших пострадянських державах.

Позов на захист певного кола осіб вчені називають по-різному. Одні автори визначають його як "колективний позов" [2, с. 52]. Інші вживають термін "груповий позов" [3, с. 188]. В США такого роду позов називається класовим. До речі, Г. Л. Осокіна пропонує похідні (непрямі) та групові позови називати "корпоративними", так як, на її погляд, даний термін адекватно відображає суть вимог про захист корпоративних прав та інтересів [4, с. 94].

В Україні на науковому рівні проблема групових позовів почала жваво обговорюватися відносно нещодавно. Г. П. Тимченко, досліджуючи форми та способи захисту цивільних прав, наголошував, що необхідно є розробка процедури розгляду і вирішення групових позовів у відповідності з міжнародними стандартами правосуддя в сфері захисту прав людини [5, с. 6]. Т. В. Степаненко притримується думки, що за своєю правовою природою позови на захист прав та інтересів невизначеного кола осіб близькі до позовів, що пред'являються в передбачених законом випадках органами та особами, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб. Спільною рисою даних інститутів є поєднання суспільних або державних інтересів з особистими інтересами конкретних осіб, на захист яких і звертаються до суду суб'єкти захисту "чужих" інтересів. Проте безпосередній об'єкт судового захисту є різним [6, с. 10].

О. А. Беляневич вважає, що груповий позов має сприйматися у звуженому значенні – як позов учасника групи осіб, яка уособлюючи інтерес певної групи (наприклад, міноритарних акціонерів) і репрезентуючи його, переслідує разом з тим мету захисту власного порушеного права або охоронюваного законом інтересу [7, с. 82]. Автор висуває думку про те, що деякими законодавчими актами встановлено, що до господарського суду допускається звернення не у власних інтересах, маючи на увазі право на звернення до суду з груповими та публічними позовами. Більше того О. А. Беляневич поділяє останні в залежності від особи, чії права або інтереси захищаються в суді, на: позови, що захищають публічні та державні інтереси; позови, що захищають інтереси інших осіб; позови, що захищають інтереси необмеженого кола осіб (групові) [7, с. 83].

Своєрідну класифікацію позовів проводить Б. А. Журбін. Він поділяє групові позови на майнові та немайнові. Майновий груповий позов подається від імені багато чисельної, але визначеної наперед групи осіб. В даному підвиді позову встановлюється вимога не лише про встановлення суб'єктивних матеріальних прав учасників групи, але й про примушення відповідача до виконання обов'язків про відшкодування шкоди всім учасникам групи. Немайновий груповий позов подається невизначеним колом осіб і не містить вимоги про відшкодування грошових коштів. Автор підсумовує, що фактично подібні позови подаються з метою захисту загального інтересу невизначеного кола осіб, але з їх допомогою не може бути забезпечений безпосередній захист приватного інтересу

[8, с. 7]. Н. С. Мяснікова поділяє групові позови за критерієм визначеності суб'єктного складу групи на: позови на захист невизначеної (умовної) групи осіб та позови на захист визначеної (реальної) групи осіб [9, с. 10]. Г. О. Аболонін акцентує увагу на необхідності поділу групових позовів в залежності від характеру направленості позовних вимог. За даним критерієм він поділяє їх на групові позови на захист численної групи осіб та групові позови до численної групи відповідачів [10, с. 40].

Груповий позов має ряд специфічних рис. Особливістю провадження по груповому позову є те, що до ведення процесу допускаються не лише певні організовані групи, але й особи, між якими немає будь-яких правових або особистих зв'язків. Для їх об'єднання в одному процесі достатньо лише спільності в питаннях права або факту, спільності запитуваних засобів захисту. Також характерними ознаками позову про захист прав та інтересів невизначеного кола осіб є специфічний об'єкт судового захисту – неперсоніфікований суспільний інтерес та особливий суб'єктний склад на боці позивача – невизначене коло осіб. На думку Т. В. Степаненко, саме ці ознаки зумовлюють особливості даних позовів, що необхідно враховувати при зверненні до суду, а також безпосередньо під час судового провадження у справах за цими позовами [6, с. 12].

Ще однією особливістю групового позову є специфіка постановленого на підставі нього судового рішення. Груповий позов за своєю суттю є позовом, коло позивачів якого не конкретизоване. Але судові рішення розповсюджується на визначене коло осіб і на визначені правовідносини. Тож виникає питання щодо можливості поширення дії судового рішення на осіб, які до групи на момент постановлення рішення не приєдналися. Крім того, виникає проблема преюдиціальності фактів встановлених рішенням суду по груповому позову в наступних справах між тими самими учасниками. Учасник корпоративного спору (один із позивачів групи) може виявити бажання подати додатковий позов, в якому факти встановлені попереднім рішенням використовує як преюдиціальні. Але відповідно до ч.2 ст.35 ГПК України факти, встановлені рішенням господарського суду (іншого органу, який вирішує господарські спори) під час розгляду однієї справи, не доводяться знову при вирішенні інших спорів, в тому випадку, якщо в них беруть участь ті самі сторони [11]. Сторони додаткового позову не є тотожними суб'єктному складу групового позову. Тому учасник спору (один із позивачів групи) не може подати додатковий позов, використавши факти встановлені попереднім рішенням як преюдиціальні. Отже, норму про преюдиціальність застосувати видається неможливим.

Як бачимо, виникає чимало невирішених проблем. Тому не всі фахівці корпоративного права погоджуються з доцільністю впровадження інституту групових позовів в національне законодавство. Деякі автори вбачають в групових позовах порушення основоположних принципів цивільного та господарського процесів. Процесуальні особливості групового позову призводять до підміни ініціативи осіб в захисті своїх прав та інтересів ініціативою третіх осіб, що суперечить одному з основоположних принципів цивільного і господарського процесів – принципу диспозитивності та засадам змагальності [12, с. 50]. Належність особи до членів певної групи автоматично призводить до зарахування такої особи до групи і в разі подачі групового позову судові рішення стосуватиметься тією ж мірою даної особи також. Суть порушення принципу диспозитивності проявляється в тому, що ініціатива особи в захисті своїх прав підміняється ініціативою третіх осіб, які захищатимуть інтереси групи. На нашу думку, не можна категорично відкидати аргументи вище згаданих авторів. Але вважаємо, що недоліки групового позову не повинні стояти на заваді впровадження такого інституту. Навпаки їх необхідно виявляти та шукати дієві способи їх подолання.

Груповий позов схожий з деякими іншими процесуальними конструкціями, зокрема, непрямыми позовом та процесуальною співучастю. Схожість групового позову з непрямым позовом полягає в тому, що в обидвох випадках позов подається суб'єктом, який не являється учасником спірних матеріально-правових правовідносин. Фактично позов спрямований на захист не власного порушеного права чи законного інтересу, а на захист інтересів іншої (інших) особи (осіб).

Груповий позов відрізняється від процесуальної співучасті. При процесуальній співучасті всі учасники заявляють самостійні вимоги, тоді як особи, що подали груповий (колективний) позов (та особи, які в майбутньому можуть приєднатися до нього), виступають з єдиною позицією. На думку Б. А. Журбіна, найбільш суттєвими відмінностями групового позову від процесуальної співучасті є наступні: по-перше, процесуальна активність сторони позивача виражається лише "заявником позову"; по-друге, багаточисельність і персональна мінливість групи; по-третє, груповий позов можна розглядати тільки в аспекті обов'язкової співучасті, факультативну співучасть не вдається співставити з груповим позовом, що підкреслює самостійність як групового позову, так і співучасті обох видів; по-четверте, захист прав всієї групи реалізується від імені "заявника позову" [8, с. 4].

Щодо переваг застосування групових позовів в корпоративних спорах, то вони є очевидними.

По-перше, суб'єкти корпоративних прав отримують можливість захищати свої права, які вони за звичайних умов не захищають, зважаючи на малозначність порушеного права.

По-друге, інколи вище названі особи не хочуть здатися дріб'язковими і у зв'язку з цим не позиваються до порушника їх прав.

По-третє, судовий процес супроводжується фінансовими витратами, які інколи настільки значні, що прирівнюються або перевищують той позитивний результат, який учасник (акціонер) товариства досягає внаслідок перемоги в процесі.

Крім того, саме при вирішенні корпоративних конфліктів застосування інституту групового позову мало б ще ряд додаткових переваг: виключається можливість появи декількох різних за суттю судових рішень з однотипних справ, в яких предмет та відповідач однаковий; відсутність потреби в однотипних затяжних судових процесах, що перешкоджають нормальній господарській діяльності товариства; у недобросовісних учасників (акціонерів) товариства зникне можливість зловживання корпоративними правами.

Звичайно при умові застосування інституту групового позову в корпоративних правовідносинах, такий судовий процес матиме свої особливості. Дані особливості будуть зумовлені значною кількістю осіб, яких буде стосуватися судове провадження. Застосування групового позову вимагатиме науково обґрунтованих та законодавчо встановлених специфічних правових норм, які регулюватимуть питання: виокремлення кола осіб, які володіють правом на звернення до суду за захистом в інтересах групи осіб; представництва багаточисельної групи позивачів в процесі; повноважень особи, яка представлятиме таку групу осіб; повідомлення осіб про відкриття провадження у справі з метою надати останнім можливість вступити в процес; визначення порядку участі тих осіб, які виявлять бажання особисто приймати участь; особливості підготовки, розгляду та правові наслідки постановленого рішення по справі; ряд інших процесуальних питань, які виявилися на практиці при застосуванні групових позовів в інших державах.

В цілому, інститут групового позову в контексті судового захисту корпоративних прав є ще недостатньо дослідженим і вимагає подальшої теоретичної розробки. Практика імплементації даного виду позову в законодавстві сусідніх держав свідчить про реальну можливість його застосування і в Україні. І хоча вчені

розходяться в думках з приводу окремих аспектів його застосування, вони погоджуються, що впровадження такого інституту в майбутньому допоможе значно ефективніше захищати суб'єктивні права учасників корпоративних правовідносин там, де спостерігається масове однотипне порушення їх прав.

1. Аболонин Г. О. Групповые иски в законодательстве и судебной практике США // Российский юридический журнал. – 1997. – №1. – С. 141-148.
2. Сыродоева О. Судебные способы защиты прав акционеров в США // Российская юстиция. – 1995. – №9. – С. 52-54.
3. Батаева Н. С. Необходимо внести институт группового иска // Российская юстиция. – 1998. – №10. – С. 43-45.
4. Осокина Г. Л. Иск (теория и практика). – М., Городец. – 2000. – 192с.
5. Тимченко Г. П. Способи та процесуальні форми захисту цивільних прав: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2002. – 20с.
6. Степаненко Т. В. Судочинство у справах за позовами про захист прав та інтересів невизначеного кола осіб. – Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Харківський національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2008. – 24с.
7. Беляневич О. А. Неособистий позов як процесуальний засіб захисту публічних інтересів в господарському судочинстві // Юридична Україна. – 2006. – №2. – С. 78-83.
8. Журбин Б. А. Групповые и производные иски в судебно-арбитражной практике. – М.: Система Гарант, 2009. – 136с.
9. Мясникова Н. К. Виды исков в гражданском судопроизводстве: Автореф. Дис. ... канд.юрид. наук. – Саратов, 1999. – 25с.
10. Аболонин Г. О. Групповые иски. – М., Изд-во Норма. – 2001. – 256с.
11. Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 р. № 1798-XII // Відомості Верховної Ради. – 1992. – №6. – ст.56.
12. Роднова О. М. Судебная защита прав и интересов акционеров. – Дис. ... канд.. юрид. наук: 12.00.15 / Роднова Ольга Михайловна. – СПб, 2001. – 195с.

Ковалишин О.Р. Перспективи застосування інституту групового позову в корпоративних спорах

В статті досліджуються групові позови при вирішенні корпоративних спорів та їх види. Проводиться відмінність групового позову від процесуальної співучасті та непрямого позову. Аналізуються переваги групового позову саме в корпоративних спорах.

Ключові слова: груповий позов, процесуальна співучасть, необмежене коло осіб.

Ковальшын О.Р. Перспективы применения института группового иска в корпоративных спорах

В статье исследуются групповые иски при разрешении корпоративных споров а также их виды. Раскрывается разница между групповым иском и процессуальным соучастием и косвенным иском. Анализируются преимущества группового иска именно в корпоративных спорах.

Ключевые слова: групповой иск, процессуальное соучастие, неопределенный круг лиц.

Kovalyshyn O.R. Prospects Of Class Action In Corporate Issues

The article is dedicated to a shareholder class action. The difference between class action and derivative suit and procedural participation is performed. The benefits of class action are analyzed.

Keywords: class action, procedural participation, unspecified number of people.